

Willen en voelen en uitverkiezing

Willen en voelen en uitverkiezing

Hoe Arminius en Dordt nader
tot elkaar kunnen komen

Bert Loonstra

Buijten & Schipperheijn *Motief* – Amsterdam

© 2016 Dr. B. Loonstra, Gouda

ISBN 978-90-5881- 897-3

Vormgeving: Buijten & Schipperheijn, Amsterdam

Inhoud

Woorden vooraf 7

- 1 Inleiding 9
 - 2 Het spanningsveld tussen willen en voelen 15
 - 3 Vijf vragen over het gevoel en de wil in relatie tot God 19
 - 4 Arminius over de manier waarop God met mensen omgaat 23
 - 5 De Dordtse Leerregels over de manier waarop God met mensen omgaat 28
 - 6 Overeenkomsten en verschillen 32
 - 7 Bijbelse teksten die de Dordtse Leerregels ondersteunen 39
 - 8 Een andere dynamiek in de brieven van Paulus 47
 - 9 De brief aan de Hebreëen over volharding in het geloof 53
 - 10 Andere teksten over afval van het geloof 60
 - 11 Tussenbalans: twee Bijbelse benaderingen 66
 - 12 Twee perspectieven: vanuit het begin en vanuit het einde 72
 - 13 De twee perspectieven bij Arminius en in de Leerregels 78
 - 14 Schijnbare tegenstrijdigheden in Gods verlossingswerk 85
 - 15 Spanning en verbinding tussen eeuwigheid en tijd 90
 - 16 De eeuwige uitverkiezing in de tijd 95
 - 17 Gevolgen voor de beoordeling van Arminius en de Leerregels 101
 - 18 Gelaagde geloofsbeleving 110
 - 19 Verkiezing en vervreemding 117
 - 20 Wat het conflict ons te zeggen heeft 125
 - 21 Arminius en Dordt nader tot elkaar? 131
- Literatuur 135

Woorden vooraf

In dit boekje is een aangelegen thema aan de orde, waarvan de doordenking van betekenis kan zijn voor de onderlinge verhoudingen van kerken en christenen. Het onderwerp ligt me na aan het hart. Ik spreek de hoop uit dat de uitwerking een aanzet mag geven tot inhoudelijke bezinning en onderlinge toenadering.

De lezers

Aan welke lezers is deze zoektocht besteed? Gelovigen die op zoek willen gaan naar de wortels van hun eigen spiritualiteit, die willen weten in welke traditie zij staan en die erin geïnteresseerd zijn aan welke veranderingen die traditie onderhevig is. Of ook gelovigen die met de traditie van medechristenen willen kennismaken. Wat hen allen verenigt is, dat zij het belang van een Bijbelse toetsing en voeding inzien.

De vertaling van de Bijbel

In dit boek wordt de Nieuwe Bijbelvertaling (NBV) als uitgangspunt gekozen, maar de weergave is wel telkens getoetst en eventueel aangepast aan de brontekst. Standaard is het persoonlijke voornaamwoord voor God, anders dan in de NBV, met een hoofdletter geschreven.

Dank

Mijn oudere collega Wiendelt Steenbergen en mijn Goudse collega Gerrit Vreugdenhil dank ik hartelijk voor hun bereidheid de tekst kritisch door te nemen en suggesties voor verbeteringen te doen. Die dank gaat ook uit naar de uitgever, die eveneens voorstellen tot verbetering deed. Met ere noem ik Machteld Siegmann, die de tekst zeer zorgvuldig heeft doorgenomen en gecorrigeerd. Ik dank Henk Medema voor het advies dat hij me gaf bij het zoeken van een begaanbare weg om het boek gepubliceerd te krijgen.

Gouda, januari 2016

1 Inleiding

Hoe bent u tot geloof gekomen? Verschillende mogelijkheden komen mij voor de geest. Het zou kunnen zijn dat u zegt: ik ben er van jongs af aan mee opgevoed en dat heeft altijd zo vertrouwd gevoeld dat ik er geen afstand van heb gedaan. Hier wordt voor het geloof een beroep gedaan op het vertrouwde gevoel.

Zo gaat het echter niet bij iedereen. Er zijn er die weliswaar gelovig zijn opgevoed, maar die een weerstand hebben ontwikkeld tegen hoe het in de wereld van het geloof, thuis en in de kerk, toeging, en toen het besluit hebben genomen er afstand van te nemen. Hier heeft een negatief gevoel geleid tot een bewust besluit.

Maar misschien was de opvoeding thuis helemaal niet negatief, maar toch hebben sommigen uit hetzelfde nest geloof en kerk de rug toegekeerd, terwijl anderen erbij zijn gebleven en zich actief inzetten. De eersten vonden dat het geloof geen afdoende antwoorden gaf op de moeilijke vragen van deze tijd en ook niet aansloot op het levensgevoel van deze tijd. Hier is de keuze gebaseerd op een rationele afweging.

Anderen zijn helemaal niet christelijk grootgebracht, maar zijn wel tot geloof gekomen. Zij werden jaloers op de rust en het houvast welke ze bij sommige christenen uit hun omgeving opmerkten. Daardoor gingen ze zoeken en werden ze er steeds meer door aangesproken. Het deed iets met ze. Of ze kwamen in een stimulerende omgeving terecht waar ze werden opgeroepen hun hart aan Jezus te geven. Dat hebben ze gedaan, en ook al zakt het geloof wel eens in, ze zouden er geen afstand meer van willen doen.

In al deze voorbeelden spelen twee factoren een rol: de wil en het gevoel.

Hoe ik het geloof gevonden en behouden heb

Hoe ben ik zelf tot geloof gekomen? Ik kan niet één moment aanwijzen, want ik ben er van jongs af aan in opgevoed. Het voelde bij mij vertrouwd. Toch

kwam er een moment in mijn leven dat ik ontevreden was met de gang van zaken. Ik voelde mezelf een meeloopchristen. Dat kon zo niet verder. Het was het een of het ander, of afstand nemen, of geëngageerd meedoen. Dat leidde bij mij tot een periode van intensief gebed met de vraag aan God of Hij mij wilde vullen met zijn Geest en mij de kracht van het geloof wilde laten ervaren. Zo ver is het na verloop van tijd en strijd ook gekomen. En het heeft me nooit meer los gelaten.

Ook hier speelden wil en gevoel een rol. Het voelde vertrouwd, maar ik kreeg een onbevredigd gevoel. Ik wilde een grotere, meer overtuigende betrokkenheid. Stel je voor dat ik dat niet had gewild. Zoals ik nu kan beoordelen, zou ik dan zijn afgehaakt. Nu werd mijn gebed beantwoord en ontving ik een nieuw gevoel.

De vraag die ons bezighoudt

De vraag die ons verder bezighoudt is: waar gaat het geloof nu ten diepste op terug? Op het gevoel of op de wil? Ga je iets voelen als je het wilt en jezelf ervoor openstelt, of ga je het willen als je iets voelt? Of is het nog weer anders?

Achter deze psychologische vraagstelling zit een theologische. 'Willen' is iets wat wij dóen, 'voelen' iets wat ons overkomt. Dat brengt ons bij de gedachte dat wij 'willen' vooral zelf in de hand hebben, maar dat wij voor 'voelen' afhankelijk zijn van andere factoren, buiten ons. Als wij iets voor het evangelie voelen, waar ligt dat dan aan? Wat is daarin de verborgen invloed van God? Heeft Hij er de hand in, dat de een wel iets voelt bij het geloof maar de ander niet? Kiest Hij sommige mensen uit om hen iets te laten voelen, en andere mensen niet? Of volgt Hij de keuzes die de mensen op grond van hun wil maken?

Vooraf bedenken we wat Paulus heeft geschreven: het geloof is uit het gehoor. Door te luisteren komt men tot geloof, en wat men hoort is de verkondiging van Christus (Romeinen 10:17). De basis voor het geloof is dus het verkondigde evangelie dat wij leren kennen door het te horen. Daar hecht het geloof zich aan vast. Maar daarmee zijn de vragen niet beantwoord. Hoe komt het dat de een de woorden van het evangelie wel in geloof aanvaardt, maar dat de ander ze afwijst? Komt dat doordat ze de een iets doen en de ander niet; door wat ze erbij voelen of niet voelen dus? Of komt het doordat de een er wel iets mee wil doen, en de ander niet?

Je zou je ook kunnen afvragen of dit belangrijk is. Ik denk dat het belangrijk is voor de manier waarop je je geloof beleeft. Gaat je wil daarin

voorop, of je gevoel? Het is ook belangrijk voor de onderlinge herkenning als kinderen van God. Als je meer rationeel ingesteld bent, zul je vooral de nadruk leggen op je wilsbesluit, maar als je meer emotioneel in elkaar zit, ben je meer bezig met je gevoel. Herken en erken je de ander als ook een oprechte broeder of zuster in het geloof, ook al is die heel anders dan jij? Hoe plaats je de wil van de een en het gevoel van de ander in het geheel van de geloofsgemeenschap? Dat speelt in persoonlijke verhoudingen, maar ook tussen geloofsgroeperingen, zoals straks zal blijken.

Er is nog iets. Hoe kan worden voorkomen dat het geloof van mensen die rationeel zijn ingesteld vooral kil is, en het geloof van mensen die emotioneel zijn ingesteld, labiel? Daarvoor is van belang dat je meer inzicht krijgt in de verhouding van wil en gevoel.

Een kerkelijk conflict uit de 17de eeuw

Sommige perioden in de geschiedenis van de kerk hebben een ingrijpende invloed gehad op de gang van zaken daarna. Onwillekeurig denk je aan Luther en de Reformatie. Een andere episode met grote gevolgen in onze lage landen is het conflict tussen Arminius en zijn collega hoogleraren in Leiden en het antwoord daarop van de inmiddels hier gevestigde kerk. Je zou kunnen zeggen dat dit conflict ging over de verhouding van de wil en het gevoel in verband met geloven. Heeft de Leidse theoloog Jacobus Arminius (1559-1609) ons nog wat te zeggen? Hij is bekend en bij velen berucht om wat hij naar voren bracht over de eeuwige uitverkiezing door God en de eigen vrije wilskeuze van de mens om tot geloof te komen. Hij liet de uiteindelijke keuze door God afhangen van de keuze door de mens.

Zijn uitlatingen riepen zo veel verzet op, dat tijdens het Twaalfjarige Bestand dat de Tachtigjarige Oorlog onderbrak, een Nationale Synode bijeengeroepen werd in Dordrecht. Daar zijn in 1619 de Dordtse Leerregels opgesteld en aanvaard, waarmee de denkbeelden van Arminius en zijn geestverwanten werden bestreden. Tegenover de vrije wilskeuze van de mens stelden zij de overmacht van God die inwerkt op de wil en het gevoel. Deze Dordtse Leerregels zijn in een aantal kerken die uit de Reformatie voortkomen nog steeds van kracht als regel van het geloof. Over wat Arminius heeft losgemaakt en wat de Dordtse Leerregels hebben vastgesteld, gaat dit geschrift. De eigen keuze van de mens en de overmacht van God staan hier tegenover elkaar. Een controverse in geloofszaken dus.

Zoeken wat verbindt

Is het wel nuttig, dat we ons daarmee bezighouden? Kunnen we ons de luxe nog wel veroorloven onze energie te besteden aan verschillen die scheiding maken? We leven in een tijd waarin het christendom een minderheid vormt binnen onze samenleving. Is het niet veel belangrijker te zoeken naar wat ons verbindt? Mensen uit diverse tradities, de rooms-katholieke, evangelische, gereformeerde, en andere zoeken en vinden elkaar in het leven uit Christus. Als we dat doen, zullen we ook verdieping kunnen vinden. Immers, niet de rationele standpunten bemoedigen ons in ons geloof. De diepere hartstocht daarentegen, de spiritualiteit, het vuur van de liefde die in allerlei geloofstradities te vinden is, bouwt bruggen en verbindt. Die geeft herkenning. Het is de moeite waard daarin te investeren in plaats van op elkaars geloofsverwoording af te dingen.

De bedoeling van dit boek

Toch is het zoeken van gemeenschappelijke geloofsbeleving niet in tegenpraak met het doordenken van afwijkende opvattingen. Opvattingen en diepere drijfveren hangen met elkaar samen. Als je een voorstelling van zaken verdedigt, heb je daar een dieper motief voor. Je snapt iemands positie dan ook pas echt, wanneer je zijn of haar beweegredenen peilt.

Die meer doorleefde manier van elkaar verstaan is precies het oogmerk van dit boek. Het gaat me niet puur om de standpunten, maar evenzeer om de onderliggende intuïties, motieven, verlangens. De titel geeft daarvan een indicatie. In de hoofdtitel appelleert ‘willen’ aan het besef van onze eigen keuze en verantwoordelijkheid, terwijl ‘voelen’ raakt aan noties als overweldigd worden, gegrepen zijn, zich gewonnen geven. Hoe verhouden die beide aspecten zich tot elkaar? Wat kan dat oude geschil tussen Arminius en wat zich profileerde als de orthodoxe hoofdstroom van de kerk ons over deze twee aspecten leren? Hoe kan Arminius ons aan het denken zetten? Waarom zijn de Dordtse correcties op zijn denken heilzaam? En bovenal: wat zegt de Bijbel ons over deze twee belangrijke aspecten van de geloofsrelatie met God?

Verbinding van ‘reformatorisch’ en ‘evangelisch’

Op deze manier worden gelovigen uit verschillende tradities met elkaar in gesprek gebracht, bijvoorbeeld reformatorische en evangelische christenen. Reformatorische christenen zijn meer georiënteerd op de Dordtse Leerregels,

evangelische christenen hebben doorgaans meer sympathie voor Arminius. Het zou mooi zijn als mede dankzij de bezinning in dit boek stereotiepe beeldvorming wordt afgebroken. Er ontstaat dan ruimte om elkaars gedrevenheid te ontdekken en elkaar te versterken. Dat is wat mij voor ogen staat. Dat sluit geen persoonlijke positiebepaling uit, maar bevordert wel een sfeer van begrip en genegenheid.

Toenadering binnen kerken die ‘gereformeerd’ heten

Die toenadering is niet alleen nodig tussen verschillende geloofstradities. Ook binnen gevestigde tradities groeien diverse geloofstypen uit elkaar als het inhoudelijke gesprek niet gaande blijft. Zo zijn er binnen de kerken die ‘gereformeerd’ in hun naam hebben richtingen die elkaar nauwelijks nog verstaan. Aan het ene uiterste worden de Dordtse Leerregels beschouwd als de ultieme standaard van rechtzinnigheid, terwijl aan het andere uiterste de verlegenheid met de Dordtse Leerregels zo groot is dat ze ongeveer worden doodgezwegen. Ik zou er met mijn bezinning graag een bijdrage aan leveren die patstelling te doorbreken en tot een gezonde waardering van de Leerregels te komen. Daarbij moeten we onze ogen er niet voor sluiten dat ze vooral op één aspect van het geloof de nadruk leggen en andere facetten buiten beschouwing laten.

Voorrang aan de inhoud

Uit het bovenstaande moge duidelijk worden dat het mij vooral gaat om de inhoudelijke bezinning en de diepere beweegredenen van variaties in de benadering van het geloof, en niet zozeer om een historische beschrijving van hoe het verschil van inzicht in de eerste helft van de 17de eeuw tot een uitbarsting is gekomen en is uitgediscussieerd. Voor het verloop van het conflict en het debat kan men goed terecht bij Van Deursen en Verboom, die zorgvuldige historische overzichten geven van de politieke en de theologische strijd.¹

1. A.Th. van Deursen, *Bavianen en slijkgeuzen: Kerk en kerkvolk ten tijde van Maurits en Oldenbarnevelt*. Van Gorcum, Assen (1974); *De last van veel geluk: De geschiedenis van Nederland, 1555-1702*. Bert Bakker, Amsterdam (2004); W. Verboom, *De belijdenis van een gebroken kerk: De Dordtse Leerregels – voorgeschiedenis en theologie*. Boekencentrum, Zoetermeer (2005).